

Мигулін Олексій Олексійович — еколог, фауніст, зоогеограф, фахівець із захисту рослин від шкідників

Оксана Марковська¹ Ігор Загороднюк²

¹ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків)

² Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

e-mail: ksenia.markovskaia@gmail.com; orcid: 0000-0002-2573-4524

MARKOVSKA, O., I. ZAGORODNIUK. Mygulin Oleksiy Oleksiyovych, an ecologist, faunist, zoogeographer, specialist in plant protection from pests. — Oleksiy Mygulin (1893–1989) was a naturalist, mammalogist, entomologist, active organizer of plant protection, author of one of the most cited monographs on the mammal fauna, advocate against pests of agriculture, and researcher of objects of fur trade. Under Mygulin's leadership, the All-Ukrainian Network of Observation Points was organized for the first time in the Ukrainian SSR. He led the implementation of the aviation method of pest control. He considered controversial issues of zoogeographical division of the territory of Ukraine and the origin of modern fauna. He made a significant contribution to the fight against murine rodents.

Біографічні деталі

Народився 20 вересня 1893 р. в сім'ї священника у Дворічному Куті Дергачівського р-ну Харківської обл. У 1913 р. закінчив Сумську гімназію. У 1917 р. отримав диплом Московського університету та спеціальність зоолога. Після одержання диплому до серпня 1918 р. працював на кафедрі зоології Московського університету. Повернувся в Україну в м. Суми, де 1918–1922 рр. працював учителем природознавства в середній школі; в 1918 р. був начальником скаутської дружини (Гребенщиков 1972).

Олексій Мигулін — видатний дослідник фауни України, один з організаторів захисту рослин в Україні, автор однієї з найбільш цитованих монографій про теріофауну — «Звірі УРСР» (1938). Його любов до природи була тісно пов'язана з інтересами сільського господарства, тому, крім еколого-фауністичних і зоогеографічних проблем він приділяв увагу питанням боротьби зі шкідниками господарства (Пидопличко 1968). В області боротьби зі шкідниками почав працювати ще в 1915 р. в Харківському ентомологічному бюро, а з 1922 р. тісно пов'язав свою діяльність із закладами по боротьбі зі шкідниками сільського господарства.

Рис. 1. Портрет дослідника (за: <https://bit.ly/3w18UTC>).

Олексій Мигулін працював ентомологом Сумського управління Цукротресту (1922–1924 рр.), старшим ентомологом Харківської губернської станції захисту рослин (1924–1925 рр.), завідувачем Центральної станції захисту рослин Наркомзему УРСР (1925–1929 рр.). Згодом (1929–1930 рр.) був старшим інспектором Наркомзему УРСР і заступником директора Українського тресту по боротьбі зі шкідниками сільськогосподарських рослин, а в наступні роки (1930–1935 рр.) — завідувачем сектору Українського НДІ захисту рослин, у Харкові (Пидопличко 1968). Одночасно з роботою ентомологом займався педагогічною практикою: із 1924 р. працював на науково-дослідній кафедрі зоології Харківського інституту народної освіти, а в 1934–1935 рр. був доцентом Харківської обласної вищої сільськогосподарської школи.

Далі почався київський період біографії. У 1935–1940 рр. керував Українською науково-дослідною біологічною станцією «Заготхутра» (Заворичі Київської обл.). В 1936–1938 рр. — науковий співробітник Інституту зоології та біології ВУАН. Після низки перипетій, у 1940 р. захистив у КДУ докторську дисертацію. У 1940 р. обраний завідувачем кафедри зоології Київського лісгосподарського інституту і в 1943 р. отримав звання професора.

Далі знову Харків. У 1956 р. обраний завідувачем кафедри зоології та ентомології Харківського ордену Трудового Червоного Прапора сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва. Помер 28 червня 1989 р.

Ключові наукові доробки

Мав складну історію з визнанням своєї фаховості. У листі до Огньова про рецензію на рукопис «Звірі УРСР» (вся справа в ІЗАН з датами 13.01–17.06.1937) вказано, що Мигулін не має кандидатського ступеня та не проходив аспірантури, а отже не складав іспити з аспірантського курсу, і врешті опоненти дали відмову через хворобу (А. А. Браунер) та незнання мови (С. І. Огньов), тому комісія відхилила прохання на захист¹. Врешті, докторську дисертацію на тему «Фауна млекопитающих Украины» Мигулін захистив у 1940 р. в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Автор понад 150 наукових публікацій присвячених питанням фауністики і систематики, зоогеографії, екології, мисливствознавства, ентомології, в тому числі ряду монографій, підручників (напр.: Мигулін 1960) та посібників. У 1917 р. опублікував монографію «Млекопитающие Харьковской губернии (рукокрылые, насекомоядные и грызуны)», в 1929 р. — «Визначник звірів України», в 1938 р. — «Звірі УРСР». Ряд публікацій присвячено спірним питанням зоогеографічного поділу території України і питанням походження сучасної фауни (Мигулін 1946). У 1960 р. опублікував підручник із зоології для сільськогосподарських вишів (Пидопличко 1968).

¹ Ця історія аналогічна іншій — в січні 1937 р. відбувся захист докторської М. Шарлеманя, який також не мав кандидатської і за дивним збігом приймав і розсилав документи О. Мигуліна.

Зробив чималий вклад у боротьбу з мишоподібними гризунами, луговим метеликом та сараною в післявоєнний період (Мигулін 1925, 1927 та ін.). Був піонером впровадження в практику авіаційного методу боротьби зі шкідниками. У 1925 р. під його керівництвом вперше в СРСР організовано Всеукраїнську мережу пунктів спостереження, в 1926 р. було організовано пункти спостереження в м. Ізюм та м. Куп'янськ Харківської області. Перший досвід боротьби з сараною в Балаклійському районі Харківщини здійснив спільно з проф. В. Г. Аверіним (Пидопличко 1968).

У 1927 р. відповідно до завдання Ради Праці та Оборони під керівництвом О. О. Мигуліна було проведено суцільне обстеження виноградників України на заселення філоксерою. На базі цих обстежень було створено карту розповсюдження шкідника та розроблено заходи для його знищення.

Багато уваги дослідник приділив вивченню причин масового розмноження мишоподібних гризунів (Мигулін 1945, 1955). Також вивчав та прогнозував динаміку чисельності об'єктів хутрового промислу, зокрема зайця сірого (Мигулін 1973). Теріологічні дослідження О. Мигуліна також присвячені ознакам визначення підвидів хатньої миші, поширенню байбака (Мигулін 1928), сезонній активності строкатки степової, методом боротьби з ховраками та видовому статусу курганцевої миші (Мигулін 1937).

Однією з визначних його праць є монографія «Звірі УРСР (матеріали до фауни)» (Мигулін 1938), підготовлена як перша проба з серії «Фауна України». Одним із важливих доробків дослідника стала праця «Зоогеографічне районування УРСР на підставі поширення ссавців» (Мигулін 1956).

У фондах ННПМ знаходяться численні колекції ссавців з якими працював О. О. Мигулін, загальний обсяг колекції на час видання його монографії «Звірі УРСР» становив понад 5000 зразків. У базі даних теріологічних колекцій відділу зоології ННПМ є 734 записи про зразки, зібрані О. Мигулінінм.

О. О. Мигулін є автором низки нових підвидів ссавців з України, серед них — *Cricetulus migratorius bellicosus* Migulin, 1927, *Apodemus agrarius nikol'skii* Migulin, 1927, *Sylvimus sylvaticus charkovensis* Migulin, 1936, *Sylvimus sylvaticus vohlynensis* Migulin, 1938, *Lagurus lagurus occidentalis* Migulin, 1938.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Чимало часу приділяв популяризації біологічних знань, у 1925–1927 рр. редагував журнал «Захист рослин», ряд років обирався в Бюро сільськогосподарської секції товариства «Знання», часто друкував науково-популярні статті в газетах, виступав на радіо і телебаченні (Пидопличко 1968).

Олексій Олексійович був членом кількох вчених і координаційних рад, зокрема, Республіканської ради з координації науково-дослідних робіт із захисту рослин, а також членом кількох наукових товариств, у тому числі — Почесний член Всесоюзного ентомологічного товариства.

Значну частину свого життя Мигулін викладав зоологічні дисципліни і підготував два підручники — «Зоология: Пособие для студентов» (Харків, 1960 р.) та «Сельскохозяйственная энтомология» (Харків, 1983 р., у співавт.). За свою плідну працю О. Мигулін двічі отримував державні нагороди: орден Трудового Червоного Прапора та медаль «За трудову відзнаку».

Багато років свого життя виховував не одне покоління українських зоологів, під його керівництвом захистили дисертації понад 20 дослідників (Пидопличко 1968). Нами зроблено профіль дослідника в гугл-академії ($h = 8$):

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=yf9SJ3kAAAAJ>

За цим профілем, трьома найцитованішими теріологічними працями є: «Звірі УРСР» (1938, 145 цит.), «Курганчикова миша як вид» (1937, 12 цит.) та «Млекопитающие Харьковской губернии» (1917, 11 цит.). Лідером цитувань є підручник «Сельскохозяйственная энтомология» (1983, 149 цит.).

Література

- Гребенщиков, О. С. 1972. Краткая летопись моей жизни. («Конспект» — по годам, начато зимой 1972/1973 г.). On-line: <http://www.kajuta.net/node/1156>
- Мигулін, О. 1927. Шкідливі та корисні звірі України. Харків, *Радянський селянин*, 1–166.
- Мигулин А. А. 1928a. Байбак, его современное и прошлое распространение на Украине. *Український мисливець та рибалка*, 5–6: 42–45.
- Мигулин, А. А. 1928b. Обзор грызунов Украины. *Conspectus Glirium Ukrainae. Захист рослин* (Харків), № 3–4: 72–87.
- Мигулін, О. О. 1937. Курганчикова миша (*Mus sergii* Valch) як вид. *Збірник праць зоологічного музею*, 20: 115–120.
- Мигулін, О. О. 1938. *Звірі УРСР (матеріали до фауни)*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–426.
- Мигулин, А. А. 1946. Формирование фауны млекопитающих УССР в четвертичный период. *Записки Харьковского сельхоз. института*, 5: 119–144.
- Мигулин, А. А. 1955. Закономерности изменений численности полевков (*Microtinae*) обитающих на полях УССР. *Зоологический журнал*, 34 (6): 1389–1402.
- Мигулін, О. О. 1956. Зоогеографічне районування УРСР на підставі поширення ссавців. *Збірник праць зоологічного музею*, 27: 14–37.
- Мигулин, А. А. 1973. Заяц-русак в лесостепи и степи Украины. *Развитие охотничьего хозяйства Украинской ССР*, Киев, 216–218.
- Пидопличко, И. Г. 1968. Исследователь фауны Украины А. А. Мигулин. *Вестник зоологии*, № 6: 84–86. http://mail.izan.kiev.ua/vz-pdf/1968/6/68_6_13.pdf

МАРКОВСЬКА, О., І. ЗАГОРОДНЮК. Мигулін Олексій Олексійович — еколог, фауніст, зоогеограф, фахівець із захисту рослин від шкідників. — Олексій Мигулін (1893–1989) — натураліст, теріолог, ентомолог, активний організатор захисту рослин, автор однієї з найбільш цитованих монографій з теріофауни, борець зі шкідниками сільського господарства, дослідник об'єктів хуторного промислу. Під керівництвом Мигуліна вперше в СРСР організовано Всеукраїнську мережу пунктів спостереження. Очолив впровадження в практику авіаційного методу боротьби зі шкідниками. Розглядав спірні питання зоогеографічного поділу території України й питання походження сучасної фауни. Зробив чималий вклад у боротьбу з мишоподібними гризунами.